

Nyugat és Kelet között

A *Napkelet* folyóirat tizenhét éve (1923–1940)

Nemcsak minden embernek, de a folyóiratoknak is megvan a maguk története. Némelyik alig él meg néhány hónapot, mint például az *Ezüstkor*, az 1930-as években induló fiatal költők lapja, egy másik legendává és viszonyítási alappá válik, mint a *Nyugat*, megint másokra a szándékos elfeledtetés és elfeledés vár, mint a keresztény-nemzeti elkötelezettségű *Napkeletre*, Tormay Cécile irodalmi folyóiratára. Ez utóbbi a 17. évfolyamában, 1940-ben szűnt meg anyagi nehézségek miatt, valódi halála azonban öt év múlva, 1945-ben következett be, amikor – lényegében indokolatlanul – indexre került, vagyis felvették a fasiszta és antiszemita írások tiltó listájára.¹ Bár a folyóirat politikai jellegű írást csak elvétve közölt, azt is csak a legutolsó évfolyamaiban, a lapot a közkönyvtárakból begyűjtötték, illetve a zárolt anyagok közé tették, és egészen 1989-ig csak külön engedéllyel volt kutatható. A korszakkal foglalkozó irodalomtörténészek tanulmányaikban legfeljebb, ha egy fél mondattal tértek ki a *Napkeletre*, azok az írók pedig, akik annak idején a folyóirat munkatársai voltak, nem meglepő módon, nem igen emlegették visszaemlékezéseikben a lapot. Pedig a *Napkelet* megalapítása Klebelsberg Kuno sokat emlegetett, a kultúra és oktatás minden területét felölelő reformprogramjának fontos része volt, s a folyóirat az 1930-as évekre már olyan munkatársakkal büszkélkedhetett, mint Hamvas Béla, Jékely Zoltán,

KOLLARITS KRISZTINA (1968) irodalomtörténész. PhD-fokozatát az ELTE Irodalomtudományi Doktori iskolájában szerezte 2009-ben. Utóbbi kötete: „*Csak szétszórt őrszemek vagyunk*”. *Tanulmányok a Napkeletről* (2014).

- 1 Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945 februárjában kelt 530/1945. ME számú rendeletében elrendelte a „fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus” sajtótermékek beszolgáltatását, összegyűjtését és megsemmisítését. 1945–1946 között 4 jegyzék jelent meg a betiltott művekről: 3963 könyv, 263 hírnap és folyóirat került fel a listára. Bár a magánszemélyek esetén nem sikerült ellenőrizni, hogy eleget tettek-e beszolgáltatási kötelezettségüknek, a könyvtárakból és könyvkereskedésekből a hatóságok összegyűjtötték és megsemmisítették a listán szereplő könyveket, csak az OSZK számára engedélyezték néhány példány archiválását. Ennek következtében egyes becslések szerint a háborús pusztításokkal együtt mintegy 3–4 millió könyv semmisülhetett meg. (Erről részletesebben ld. Sipos Anna Magdolna: *Index librorum prohibitorum a demokratikus Magyarországon. Könyvindex, 1945–46. Könyvtári Figyelő, 2007, 3, 413–435; Földesi Margit: A megszállók szabadsága. Bp., 2002, Kairosz Kiadó.*)

Rónay György, Szabó Zoltán, Tolnai Gábor, Rédey Tivadar, Kerecsényi Dezső, Kolozsvári Grandpierre Emil, Dallos Sándor, Dékány András, Hajnal István, Gulyás Pál, Genthon István vagy Joó Tibor.

Az alapítás 75. évfordulója jó alkalom lehet arra, hogy ráirányítsuk a figyelmet erre a magyar irodalomtörténetben egykor fontos szerepet játszó orgánusra.

A *Napkelet* első száma 1922. december 22-én jelent meg (1923 januári címlappal) Budapesten. Főszerkesztője az ismert író, Tormay Cécile, a kritikai rovat szerkesztője Horváth János irodalomtörténész, kiadója a Magyar Irodalmi Társaság volt. A folyóirat belső borítóján a szerkesztőség röviden így fogalmazta meg a lap ars poeticáját: „A *Napkelet* szépirodalmi és kritikai folyóirat, megjelenik július és augusztus kivételével minden hónap elsején, átlag 5-6 ívnyi terjedelemben. Szépirodalmi része regényt, novellát, verseket és a lehetőséghez képest egy-egy essay-t is közöl. Kritikai része szemmel tartja a jelenkori magyar irodalmat, elvi kérdéseket vitat meg, megbeszéli az irodalmi élet nevezetesebb eseményeit, állandó figyelemmel kíséri az elszakított magyarság irodalmi megnyilatkozásait, s tájékoztat a külföld aktuális irodalmáról is. Általában arra törekszik, hogy terjessze és erősítse a magyar irodalmi műveltséget. Épp ezért fenntartja az érintkezést a szellemi élet oly területeivel is, melyek – mint különösen a szépművészetek és a zenevilág – az irodalmi műveltség természetes kiegészítői.”²

A lap programjának megfelelően szerkezetét tekintve két fő részre oszlott: a szépirodalmira és a kritikaira. A kritikai részen belül az Elvek és művek rovat könyvkritikákat tartalmazott, a Szemle színházi bemutatókról és kiállításokról adott hírt, az Apró cikkek rövid tudományos közleményeket hozott.

Megcélzott olvasóközönségük a magyar középosztály volt, a közalkalmazottnak 25 százalékos kedvezményt adtak a lap árából. Ugyanakkor kifejezetten számítottak a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége révén (amelynek elnöke Tormay Cécile volt) a női olvasókra, a „vidéki úri hölgyekre” is. Az ő igényeiket főképp a folytatásos regényekkel és a novellákkal igyekeztek kielégíteni.³

A folyóiratot kezdetben a Magyar Tudományos Sajtóvállalat Rt. nyomdájában (VIII. ker. Múzeum krt. 6.) nyomtatták, amelyet Klebelsberg Kuno azért hozott létre, hogy az általa támogatott intézmények lapjainak és egyéb kiadványainak lényegében önköltségi áron biztosítsa a megjelenést.⁴ Később, 1926 júniusától a *Napkelet* előállítását a katolikus Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó Rt.-hez került. Klebelsberg Kuno nemcsak a folyóirat nyomdai költségéhez nyújt

2 *Napkelet*, 1923. február 1. 2.

3 „Közönségünk legalább két réteg: 1. magunkfajta 2. vidéki úri hölgyek. Egyik a másik olvasmányát nem veszi be egyelőre, bár azt hiszem, akad mindkettőnek való. [...] Vidékiek panasza: magas. A jövő számban kapnak novellát dögivel.” (Horváth János levele Szekfű Gyulához, 1922. február 10. Egyetemi Könyvtár Kézirattár G 628.)

4 T. Kiss Tamás: *Klebelsber Kuno*. Bp., 1999, Új Mandátum Kiadó, 12–13.

tott támogatást, lényegében maga a lap megalapítása is az ő nevéhez kötődik. Alapötlete szerint egy modern, keresztény–nemzeti szellemű szépirodalmi folyóiratot szeretett volna indítani, lényegében a baloldalinak és liberálisnak elkönyvelt *Nyugat* ellenlapjaként.

A lap alapítása, szervezeti felépítése

Kormányra lépésekor Bethlen István miniszterelnök legfontosabb feladatai között említette a magyar középosztály gazdasági és kulturális felemelését, hiszen felfogása szerint a gazdasági és szellemi élet területén megmutatkozó válság legfőbb oka a nemzeti középosztály meggyengülésében keresendő. Ez a folyamat már a Bach-korszakban elindult, és az I. világháborúval és Trianonnal tetőződött be, mivel a trianoni döntés legsúlyosabban épp a középosztályt, mindenekelőtt az állami tisztviselőket érintette.⁵ Klebelsberg Bethlen Istvánnal együtt meg volt győződve arról, hogy az ún. úri középosztályt gazdaságilag és kulturálisan fel kell emelni, mivel ennek hiányában Magyarország egyszerű paraszti ország színvonalára fog lesüllyedni, s ez „szociális felfordulások és nagy nemzeti értékek pusztulása nélkül nem volna lehetséges”. A középosztályban látták az igazi nemzetfenntartó erőt, nemcsak tagjainak képzettsége miatt, hanem azért is, mert ők működtetik az államot, a mindennapi életnek keretet adó intézményeket. Bethlen István és Klebelsberg Kuno abban is egyetértettek, hogy az ország számára bizonyos fokú modernizáció szükséges, mégpedig „egy klasszikusan konzervatív, felülről vezérelt, óvatos lépésekkel haladó folyamat keretében, az 'irányított demokrácia' eszközeivel.”⁶ Modernizációs törekvéseik elsősorban a történelmi középosztály megerősítésére irányultak, sőt azt is felismerték, hogy a „nemzetfenntartó osztály” pozíciója politikai és gazdasági téren is sokkal szilárdabb lesz, ha egyúttal kulturális ellité, „tudásosztállyá” is válik.⁷

Klebelsbergnek kultuszminisztersége kilenc éve alatt (1922–1931) a szellemi élet minden területére gondja volt: a tanyasi iskoláktól az egyetemekig és a *Collegium Hungaricum*okig, a levéltártól a Szegedi Szabadtéri Játékokig, az 1920-as években kulturális programjának középpontjában egyértelműen a művelt középosztály megteremtésének célkitűzése állt, többek között ezért indította el a *Napkeletet* 1923-ban, illetve a *Magyar Szemlét* 1927-ben.⁸ A kultuszminiszter nagy ívű terveihez megvolt az anyagi háttér is, az 1924-es népszövetségi kölcsön

5 Ld. Bethlen István miniszterelnök beszéde kormánya bemutatkozásakor a parlamentben, 1921. ápr. 19.

6 Egedy Gergely: *Konzervativizmus az ezredfordulón*. Bp., 2001, Magyar Szemle Könyvek, 189.

7 Egedy i. m. 189; 31.

8 Klebelsberg kultúrpolitikájáról részletesebben ld. Ujváry Gábor: „Egy európai formátumú államférfi”, Klebelsberg Kuno (1875–1932).

után 1926/27-ben már az ő tárcája kapta a legmagasabb dotációt a minisztériumok közül, a következő évben pedig ez az összeg már 10 százalék fölött volt. A Horthy-rendszer vezetői ugyanis felismerték egy új, a neokonzervativizmus jegyében kialakított nemzettudat jelentőségét saját hatalmuk legitimációja szempontjából.⁹ És elsősorban a történettudományt és irodalmat tartották olyan területnek, amely a történelmi és kulturális szimbólumok tudatos ápolásával és újjáélesztésével hozzájárulhat a magyarságtudat fejlődéséhez és megőrzéséhez, amelynek egysége végső soron az állam egységének is támasza.¹⁰

Klebelsberg fontosnak tartotta az arisztokrácia mozgósítását is a kulturális élet támogatására, ezért indította el 1921-ben a *Történelmi Magyarország* akciót, amelynek keretében több egymással kapcsolatban levő egyesületet hozott létre a magyar kultúra különböző területeinek támogatására. Minden egyesület élén valamilyen tekintélyes, arisztokrata származású vezető állt, a tagok pedig vállalták, hogy vagy egy egyszeri jelentősebb összeggel, vagy havi befizetésekkel támogatják az egyesület céljait. A *Budavári Tudományos Társaság* Esterházy Mária hercegnő szalonjában havi rendszerességgel tartott tudományos előadásokat, illetve támogatta tudományos művek kiadását, Horthy Miklósné a *Zenebarátok Egyesületének* védnökségét vállalta, a gödöllői kastélyban szintén havonta rendeztek koncerteket, ahol nemcsak a már elismert zeneszerzők művei, de egy-egy fiatal szerző munkáját is bemutatták.¹¹ Gróf Zichy Rafaelné a *Magyar Irodalmi Társaság*ot vezette, amelynek fő célja a *Napkelet* kiadása volt,¹² emellett megjelentette a folyóirathoz kapcsolódó *Napkelet Könyvtára* sorozatot, amely elérhető áron kínált olvasóinak szépirodalmi és történelmi műveket, illetve a mint-

9 „A legitimációs kényszerbe kerülő hatalmi struktúra a kultúra területe felé nyit, és innen próbálja megteremteni az új Magyarország elméleti és eszmei hátterét. A metaforikus kommunikáció és a politikai hatalom metszéspontjában helyezkedett el a kulturális igazgatás, mely tematikájában és eszközrendszerében alkalmassá vált az új hatalom szimbólumainak megjelenítésére. [...] A hatalmi elitnek nemcsak azt kellett megfogalmaznia, hogy milyenek legyenek a magyarok, de azt is meg kellett mondania, hogy milyen legyen az új Magyarország. [...] a magyarság önmeghatározásában a kultúra világa szolgáltatta a meghatározó eszményeket.” (Drabancz M. Róbert: *Disputák a kulturális igazgatásról*. Debreceni Egyetem BTK, 2007, 24 és 148.)

10 Egedy i. m. 151, 160–161.

11 „Azzal a céllal, hogy időnkint koncerteket rendezzünk, melyen előadhatnánk három elismert művésznőt: Dohnányi, Bartók és Hubay műveit, de ezzel együtt mindig egy fiatal tehetség darabját is, melyet a saját erejére hagyva betaníttatni nem tudna. Lanciroznánk a fejlődő virtuóz-tehetségeket, külföldi ösztöndíjakat adnánk, kottákat nyomtatnánk ki, műveltetnénk a régi magyar zenét stb. A gyülekezés eleinte szalonokban történnék; a kormányzónénál, ha kedve lenne, Magánál, Bethlen Margitnál, talán Károlyi Lászlónénál stb; később mindig nagyobb nyilvánosság elé lehetne menni. Az alapszabályok körülbelül olyanok lennének, mint a Maga Magyar Irodalmi Társaságé.” (Klebelsberg Kuno levele Zichy Rafaelnének, Budapest, 1922. szeptember 2. = *Magyar leveleskönyv*, II. Szerk. Balogh József és Tóth László. Budapest, 2001, Corvina Kiadó, 501.)

12 A Magyar Irodalmi Társaság szervezéséről ld. Kollarits Krisztina: „Csak szétszórt őrszemek vagyunk”. *Tanulmányok a Napkeletről*. Vasszilvágy, 2014, Magyar Nyugat Könyvkiadó, 12–29.

egy 30 000 címszót tartalmazó *Napkelet lexikonát* (1927), egy könnyen használható kétkötetes kézikönyvet.¹³

A *Magyar Irodalmi Társaság* iratanyaga nem maradt fenn, tagjairól és működéséről csak mozaikszerű ismereteink vannak a Magyar Távirati Iroda által közölt, illetve napilapokban megjelent néhány rövid hírnek, illetve Klebelsberg Kuno néhány fennmaradt levelének köszönhetően.

Klebelsberg már 1921 nyarán papírra vetett egy tervezetet a *Magyar Irodalmi Társaságról*, amelyet egy zárt körű egyesületként képzelt el, amelynek tagja csak az lehet, aki legalább 50 000 koronát adományoz az egyesület céljai számára, vagy 5000 koronás rendszeres támogatásra kötelezi el magát, illetve aki számottevő egyéni munkával vesz részt a szervezet tevékenységében.¹⁴

A tagok számát 50 főben maximálná, ők jogosultak a közgyűlésen 3 évre megválasztani a társaság elnökét, alelnökét, a munkabizottságot, a folyóirat szerkesztőjét, a számvizsgáló bizottságot és a titkárokat. A pénztalványozás az elnök, illetve az alelnökök feladata lesz. Bár a Társaság alapszabálya leszögezi, hogy a lap szerkesztője önállóan határoz a folyóirat szellemiségét érintő ügyekben, de negyedévenként beszámolási kötelezettsége van a munkabizottságnak, amely egyben a munkatársak és rovatvezetők alkalmazásáról is dönt. Vagyis a szerkesztőn kívül az elnök, az alelnökök és két választott tag is beleszólhat a folyóirat ügyeibe.

A *Budapesti Hírlapban* megjelent néhány közleményből ismerjük a *Magyar Irodalmi Társaság* vezetőségét, illetve tagjainak töredékes névsorát. Elnöke mindvégi gr. Zichy Rafaelné volt, az alelnökök az 1920-as években gr. Klebelsberg Kuno és Pauler Ákos filozófus, a titkár Hegedűs István. Pauler Ákos és Klebelsberg Kuno halála miatt az 1930-as években az alelnökséget Kornis Gyula vette át, a főtítkár Rédey Tivadar, a titkár Tolnai Gábor lett, 1938-tól az alelnöki posztot Hekler Antal művészettörténész, egyetemi tanár töltötte be. Az 1925–1928 között felvett új tagok listáján ott találjuk többek között Áprily Lajos, Hajnal István, Halász Gábor, Hóman Bálint, Mécs László, Németh László, Pais Dezső, Pálffy Gyula, Pálffy Irén, Rédey Tivadar, Reményik Sándor és Szekfű Gyula nevét. Az 1930-as évek folyamán új tagnak választották: Németh Antalt, Ortutay Gyulát, Tolnai Gábort, Prohászka Lajost, Jancsó Elemért, Koós Károlyt és Thurzó Gábort.

A *Napkelet* főszerkesztője 1923–1937-ig Tormay Cécile, majd az író halálát követően 1940-ig Kállay Miklós volt. Szerkesztők: 1923–1926 között az irodalomtörténész Horváth János, 1927–1933-ig a Petőfi-kutató Hartmann János, 1933–1935-ig Németh Antal, a Nemzeti Színház későbbi igazgatója, 1935–1937-ig Kállay Miklós író. Érdekes, hogy a *Napkelet* főszerkesztőjének személye kivá-

13 A *Napkelet* könyvtárában 1923–1927 között 22 kötet jelent meg. A kötetek ára 1.80 P. A *Napkelet* előfizetőinek: 1.60, a kiadóhivatalban 1.40 pengőbe került, a *Napkelet* lexikonának bolti ára 48 pengő volt.

14 Klebelsberg Kuno levele Zichy Rafaelnéhoz, 1921. július 21. OSZK levelestár.

lasztása esetében a konzervatív kultúrpolitikus, Klebelsberg Kuno modernebb volt, mint a magát liberálisnak és újtónak tartó *Nyugat* vezetéséé: míg a *Napkelet* főszerkesztője tizennégy éven keresztül egy nő volt Tormay Cécile személyében, addig a *Nyugatban* soha szóba sem került, hogy egy női író komolyabb szerepet játszhasson a lap szerkesztésében.¹⁵

A nők íróként ugyan már a XIX. században is jelen voltak a magyar kulturális életben, de az írás általában nem fő megélhetési forrásuk volt, s műveiket gyakran nem is tekintették a magukéval egyenrangúnak a férfi írók.¹⁶ Sőt a női író fogalmához gyakran a dilettantizmus fogalma is kapcsolódott a közgondolkodásban. Áruklodóak Schöpflin Aladárnak Kaffka Margitról 1935(!)-ben írt szavai: „Ő az első magyar írónő, akiben nyoma sincs az írónők megszokott dilettantizmusának.” És nyilván ugyanebből az okból javasolta Cs. Szabó László egy 1940-es cikkében, hogy a jó írók keresztnevét el kellene hagyni, mintegy megóvva az értékes írónőket a nemükhöz kapcsolódó sztereotípiáktól.¹⁷

Klebelsberg döntését befolyásolhatta, hogy Tormay Cécile már az 1918–1919-es események előtt is jó kapcsolatot ápolt Bethlen Istvánnal és Klebelsberg Kunóval, amelyet a Károlyi-ellenes ellenforradalmi szervezkedésben való részvétele tovább erősített. Az írónő kiterjedt kapcsolati hálójával rendelkezett az arisztokrácia és a nagypolgárság körében is, fiatal kora óta aktívan részt vett különböző női szervezetek életében. Személyes adottságai (írói sikerei és reprezentációra alkalmas megjelenése) Klebelsbergék szemében alkalmassá tették a MANSZ elnöki, majd a *Napkelet* főszerkesztői posztjára is.

15 A szakirodalom mind a mai napig kételkedve fogadja azt az állítást, hogy Klebelsberg kezdetől Tormayt szemelte volna ki a *Napkelet* főszerkesztői posztjára. Hitelt érdemlőbbnek tartják még ma is sokan a Gyergyai Albert által elindított legendát, miszerint Klebelsberg Babitsot szerette volna megnyerni főszerkesztőnek. Valójában Klebelsberg nem tartotta alkalmasnak Babitsot az új folyóirat exponált főszerkesztői posztjára a költő 1918–1919-es szereplése miatt (egyetemi tanársága és az Írói Direktóriumbeli részvétele miatt), a Babits elleni nyomozást 1921 novemberében szüntették meg, a rendőrségi nyilvántartásból pedig csak 1922 februárjában törölték. Munkatársként azonban számítottak volna rá. A témáról részletesebben ld. Kollarits Krisztina: *A Nyugat bevehetetlen bástyája. Vonzások és taszítások = Uő: „Csak szét-szórt őrszemek vagyunk...”* i. m. 30–65.

16 Bővebben Fábri Anna: *„A szép tiltott táj felé”*. Bp., 1996, Kortárs Kiadó.

A *Nyugat*nál állítólag még az is szokásban volt, hogy a kávéházban a feleségeket külön asztalhoz ültették, s itt kaptak helyet a női munkatársak is. A női írók megbecsültségéről sokat elmond az a statisztika is, miszerint a *Nyugat* 3500 szerzője közül 70 volt a nő, ami 2 százalékos arány. Erről részletesebben ld. Borgos Anna – Szilágyi Judit: *Női írók és írónők – irodalmi és női szerepek a Nyugatban*. 2011, Noran Könyvek, 15.

17 Schöpflin Aladár: Kaffka Margitról. *Nyugat*, 1935, II. 122; Cs. Szabó László: In memoriam Tormay Cécile. *Új Idők*, 1940, 45. 540: „A világ az asszonyoktól asszonyi, a férfiaktól férfi tetteket vár, csak az írótól kívánja, hogy legyen ösztönös és érzékeny, mint egy nő s rendíthetetlen, mint egy férfi. [...] A jó írók keresztnevét törölni kellene haláluk után, hogy a világ csak a nagyságukra emlékezzen. [...] Legyen így Tormay Cécile-lel is.” Mindkét kritikát idézi L' Homme Ilona: *A női írók helye az irodalmi diszkurzusban* (PhD-dolgozat) 130. http://www.academia.edu/7077031/A_n%C5%91i_%C3%ADr%C3%B3k_helye_az_irodalmi_diszkurzusban_1900-1945_

Egy szépirodalmi folyóirat főszerkesztői állása egyértelműen magas presztízsű pozíció, lényegében ő dönt minden fontos ügyben: meghatározza a lap arculatát és szellemiségét, elfogadja vagy elutasítja a közölni kívánt írásokat, összefogja és koordinálja a munkatársak tevékenységét. Nem is igen találunk más példát az 1920–30-as években arra, hogy egy nő állt volna egy komoly példányszámú irodalmi folyóirat élén.¹⁸

Vajon sikerülhetett-e egy nőnek főszerkesztőként elfogadtatnia magát egy olyan társadalmi és kulturális közegben, ahol a nő, ha vállalt is kereső foglalkozást, vezető pozícióba alig-alig kerülhetett? Ez semmi esetre sem volt könnyű feladat. Minden esetre Szekfű Gyula szerint, aki 1923–1927-ig, a *Magyar Szemle* megindulásáig volt munkatársa a *Napkelet*nek, Tormaynak sikerült felnőnie a feladathoz: „A *Napkelet*nek nem szerkesztője, hanem valóságos vezetője volt, igazi, született vezetője, aki tévedés nélkül, csalhatatlanul vezette a lapot az őtőle kijelölt nemzeti irányba.”¹⁹

Anyagi háttér, példányszámok

Klebsberg eredeti terve az volt, hogy a *Napkelet* évente tízszer fog megjelenni 8 ív terjedelemben, 2000 példányban.²⁰ Az első számokból azonban jóval több fogyott, januárban pótlólag nyomattak még 2500 példányt,²¹ egy hónappal később Horváth János, a lap kritikai rovatának szerkesztője az előfizetők számának további növekedéséről számolt be barátjának, Szekfű Gyulának: „Előfizető 2200. Naponként állandó tempóban, 20–40 új előfizető jelentkezik. Ezekével együtt a II. számból eddig elment 4000 példány.”²² 1923 márciusában az előfizetők száma pedig elérte a 3000-et.²³

A folyóirat későbbi példányszámáról pontos adat nem áll rendelkezésre, Tóth-Barbalics Veronika *Napkelet*ről szóló tanulmányában 5000 körüli példányszámot feltételez.²⁴ A *Napkelet* egyes időszakokban valóban elérhette a 4–5000 példányt (1927 szeptemberében meginduló *Magyar Szemle* is a minisztériumi megrendeléseknek köszönhetően 4000 példányban jelent meg),²⁵ de támogatott-

18 Itt természetesen eltekintünk a kifejezetten nőknek szánt lapoktól. Például: a *Háztartás* című lapnak 1929. január 1-jétől Szederkényi Anna lett a főszerkesztője.

19 Szekfű Gyula: Tormay Cécile és a középkor szelleme. *Napkelet*, 1937, 5, 316.

20 Klebsberg Kuno levele Szekfű Gyulához. Budapest, 1921. július 23. EKK G628.

21 „Bizonyára érdekelni fogja, ha megírom, hogy első számunk összes példánya elfogyott s pótlólag nyomatunk még 2500 példányt.” (Tormay Cécile levele Reményik Sándornak, 1923. január 10. Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratár.)

22 Horváth János Szekfű Gyulának. Bp., 1923. február 10. EKK G 628.

23 Pauler Ákos i. m. 1923. március 27.

24 Tóth-Barbalics Veronika: Konzervatív folyóirat a középosztálynak – A *Napkelet* történetének vázlatja. *Kommentár*, 2010, 1, 50.

25 Bisztrai Gyula: *Magyar Szemle* iratai. OSZK kéziratár, Fond 7/2056.

sága és előfizetőinek száma fennállásának 17 éve alatt nem volt változatlan. Mindenesetre az első számok ilyen magas példányszáma komoly sikert jelentett. Összehasonlításként: annak idején a *Nyugat* 500 példánnyal indult, legmagasabb példányszámát, a 4000-et 1917–1918-ban érte el.²⁶

És ne feledkezzünk meg az olvasótábor beszűküléséről sem: mintegy 3,5 millió potenciális olvasót veszített a magyar irodalom amiatt, hogy a Trianon utáni első években a kisantant országok korlátozták a magyar szellemi termékeknek az elcsatolt területekre irányuló kivitelét: Románia már 1918 karácsonya óta tiltotta, Csehszlovákiában 1921 áprilisában hoztak rendeletet az 1918 után kiadott magyar könyvek importjának tilalmáról, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, a későbbi Jugoszlávia pedig magas vámokkal tette lényegében lehetetlenné a könyvexportot.²⁷ Ennek ellenére a *Napkelet* komoly példányszámban, évente tíz alkalommal meg tudott jelenni, sőt 1927 októberétől 1929 decemberéig havonta két számot adtak ki. A gazdasági világválság, illetve a *Magyar Szemle* megindulása érzékenyen érintette a lapot, az állami támogatás és az előfizetők száma egyszerre csökkent, így az évi 24 számról le kellett mondaniuk, 1930-tól évi 12 számmal jelentkeztek, az egyes számok terjedelmét 80-ról 100–120 oldalra növelve. Így jelentős árcsökkenést tudtak elérni, a lap egyéves előfizetése 40 pengő helyett csak 28-ba (tisztviselőknek 20 pengőbe) került. Sokak számára még ez az összeg is magas lehetett, hisz a magántisztviselők havi bére 100–150 pengő vagy kevesebb volt, egy körzeti kezelőorvos havi 150–250 pengőt, a helyettes tanár (még státusba fel nem vett tanár) 110 pengőt, a rendes tanár a IX. fizetési osztályban 230 pengőt, később a V–VII. osztályban 375–565 pengőt keresett.²⁸

Nemcsak a *Napkelet*nél, de a *Nyugat*nál is komoly nehézségeket okozott a gazdasági válság. 1929-ben, Osvát halálakor már csak 600 körül volt az előfizetők száma, s komolyan felmerült a kérdés, hogy érdemes-e egyáltalán energiát befektetni a lapba. Ahogy ez köztudott Móricz és Babits komoly pénzüsszeget áldozott a *Nyugat* életben tartására, majd hatalmas marketingmunka indult meg a folyóirat népszerűsítése érdekében (felolvasóestek országsszerte, a *Nyugat Barátok Körének* megalapítása, illetve vitaestjeik a Britannia Szállóban, rajzok és illusztrációk közlése a lapban), de végül 1935-ben ők is áttértek a havi megjelenésre.

A szépirodalmi folyóiratok számára ugyanis a komoly példányszám elérése létkérdés volt, hisz ez vonzotta (a személyes kapcsolatok mellett) a laphoz a hirdetőket, bár az is igaz, hogy az eladott példányokból, a fizetett hirdetések-ből és közleményekből származó bevétel mellett általában még további támo-

26 Vö. Buda Attila: *A Nyugat Kiadó története*. Bp., 2000, Borda Antikvárium, 69, 74–76; Fenyő D. Mario: *A Nyugat hőskora és háttere*. Debrecen, 2001, Csokonai Kiadó, 117–118; Gellért Oszkár: *Egy író élete*, I. Bibliotheka, 1958, 18.

27 Kiss István: *Az Athenaeum Kiadó története és szerepe a magyar irodalomban*. Bp., 1980, Athenaeum Kiadó, 174.

28 Boldizsár Iván: *Lebegők*. Bp., 1989, Magvető Kiadó, 644; 658–659; 666–667.

gatásra is szüksége volt minden orgánumnak. A *Nyugat* esetében ezt főképp a *Gyáriparosok Országos Szövetsége*, illetve néhány gazdag mecénás biztosította, a *Napkelet*nél pedig a különböző jogcímű állami támogatások, amelynek kijárásában Tormay Cécile-nek meghatározó szerepe volt. Nem véletlen, hogy halála után három évvel meg is szűnt a *Napkelet*.²⁹

Tormay Cécile kiváló politikai-társadalmi kapcsolatrendszerre sem jelentett azonban korlátlan anyagi forrásokat. A *Magyar Szemle* megindulása után lassanként elkezdtek csökkenteni a *Napkelet* állami támogatását, illetve a nehezező gazdasági körülmények között keményen meg kellett küzdeni az előfizetők megtartásáért is, sőt az 1930-as években komoly takarékosági intézkedéseket is kellett hozniuk. 1931 tavaszára rezsijük mérséklése érdekében felmondták a raktárbérletüket,³⁰ sőt 1931 novemberében már banki felszólítást is kapott a *Magyar Irodalmi Társaság* adóssága egy részének, minimum 5000 pengőnek a törlesztésére.³¹ 1932-ben a *Napkelet* szerkesztősége lemond saját irodahelyiségéről a Döbrentei téren, és a MANSZ irodahelyiségébe költözik a VII. kerületi Rózsa utca 23.-ba. Ugyanakkor elkerülhetlenné vált a korábbi jó, 8 pengős honorárium csökkentése is, erre valószínűleg 1930 áprilisa után kerülhetett sor.³² Mindenesetre 1933 folyamán már alacsonyabb összegeket tudott csak fizetni a szerkesztőség, a régi, nevesebb munkatársaknak 5-6 pengőt, az újaknak 4-et oldalanként.³³ Ez az összeg később sem emelkedett, 1937-ben is maradt a 4-5 pengő.³⁴ Ezzel az átlagnak megfelelő szinten maradtak: a legtöbb helyen a versékért 3-4 pengőt, tárcákért 6-8 pengőt fizettek.³⁵

A válság elhúzódását mutatja, hogy Tormay még 1932 szeptemberében is arról ír Pauler Ákosnak, hogy a lapot év végéig életben kell tartani adósságai és a lecsökkentett minisztériumi támogatások ellenére.³⁶ A *Napkelet*et végül a magyar állam kezességvállalása, illetve az 1933 májusában kiutalt 20 000 pengő állami segély mentette meg. Összességében az állam négy év alatt 40 000 pengő állami segélyt engedélyezett a *Magyar Irodalmi Társaság* és Tormay Cécile jogvi-

29 Bevezeky Gábor: A *Nyugat* sajtókörnyezete. *Alföld*, 2011, 3. 55.

30 Tormay Cécile Hegedűs Istvánnak 1931. IV. 31. MTA Kk., Ms 1222/61.

31 Nemzeti Hitelintézet Részvénytársaság a Magyar Irodalmi Társaságnak. Budapest, 1931. november 28. MTA Kk., Ms 5055/59.

32 Tormay Cécile Hegedűs Istvánnak 1930. III. 4. MTA Kk., Ms 1222/57. Ebben Tormay Zichy Rafaelné üzenetét közvetíti Hegedűsnek, miszerint az elnökség fog dönteni a honoráriumok csökkentéséről. Az áprilisiak addig is kifizetendők.

33 Török Sándor levele Németh Antalhoz, 1933. február. OSZK Fond 63/3130/2.

34 Kiss Tamás levele Takáts Gyulának, 1937. jan.9. = Takáts Gyula: *Helyét kereső nemzedék*. Bp., 1984, Magvető Kiadó, 202.

35 Bresztovszky Ede beszéde Budapest Székesfőváros törvényhatósági bizottságának 1934. november 26-ai ülésén. Idézi Kiss István: *Az Athenaeum Kiadó története és szerepe a magyar irodalomban*. Bp., 1980, Akadémiai Kiadó, 112.

36 Tormay Cécile levele Pauler Ákosnak, Budapest, 1932. IX. 10. MTA Kk., Ms 5055/88.

szonyának rendezésére.³⁷ Tormay elmaradt főszerkesztői fizetésének nagy részét a továbbiakban sem vette fel, az összeg nagy része a folyóirat konszolidációjára ment, hisz – ahogy a főszerkesztő halála után felvett hagyatéki leltárból kitűnik – még 1937-ben is majdnem 9000 pengő követelése állt fenn a *Napkelet*-tel szemben.³⁸

A lap szellemisége – munkatársak és olvasók

Az új irodalmi folyóirat munkacíme *Magyar Élet* volt,³⁹ ezt változtatták végül *Napkeletre*. A *Napkelet* elnevezés konkrétan utalt az új folyóirat szellemiségére: egy konkrét lappal, a *Nyugattal* való szembenállásukra, illetve a *Nyugat* által képviselt irodalmi eszmény kritikájára. A *Nyugat* folyóirat szimbólummá növekedett mindkét politikai oldal számára: nemcsak Klebelsberg megítélése szerint jelentett egyet a baloldali liberalizmussal és kozmopolitizmussal, ez a vélemény széles körben elterjedt volt. S bár az 1920-as évekbeli *Nyugat* szellemiségében, munkatársi gárdájában is sokban különbözött az I. világháború előtti laptól, a közfelfogás nem igen változott vele kapcsolatban. Ezért nem sikerülhetett például Móricz Zsigmondnak Osvát halála után „átvinni a *Nyugatot* Keletre”.⁴⁰ Az eperjesi Wallentínyi Samu 1930 (!) februárjában Móricznak írt levelében az általános pénztelenség és szellemi igénytelenség mellett az új előfizetők gyűjtésének legfőbb akadályát abban látja, hogy „a közönség egy része – mondjuk, a dzsentri – averzióval van a *Nyugat* iránt a múltból kifolyólag. Ők a *Nyugatban* valami ultramodern, úr ellenes, baloldal felé hajló, kissé zsidó ízű folyóiratot látnak, amelyik hozzájárult a régi, úri dicsőség és nálunk: a dzsentriuralom bomlásához.”⁴¹ A *Nyugat* és a *Napkelet* szembeállítását tehát nem csupán kétfajta irodalmi ízlésnek, hanem inkább kétfajta politikai beállítottságnak a szembenállását is szimbolizálta.⁴²

37 Az Országgyűlési Napló alapján végigkövethetjük ezt a folyamatot: 1931. június 30.; 1932. december 16.; 1933. május 31.; 1933. június 27.

38 Budapest Főváros Levéltára (BFL) Hagyatéki ügyek: HUBFL VII. 12.b 1939-561923.

39 Megírjuk Tormay Cécile-lel a „Magyar Élet” első számába tervezett bevezető dialógust. Pauler Ákos naplója 1922. július 16. Sárszentmihály. OSZK kéziratár, Quart. Hung. 2612. III.

40 Móricz Virág: *Móricz Zsigmond szerkesztő úr*. Bp., 1967, Szépirodalmi Kiadó, 113.

41 Walentínyi Samu levele Móricz Zsigmondnak 1930. február 22. (= *Móricz Zsigmond, a Nyugat szerkesztője*. Levelek. Szerk.: Tasi József. Bp., 1984, PIM, 83.)

42 Schöpflin Aladár *A magyar irodalom a XX. században* (1937) című könyvében épp azért elemzi a magyar konzervativizmus és liberalizmus, a polgári radikalizmus és a szocializmus jellegzetességeit, mert úgy véli, hogy a *Nyugat* körüli harcoknak nem csupán ízlésbeli, hanem politikai okai is voltak. Véleménye szerint a nemzeti vagy népnemzeti irodalom a századfordulóra a magyar középosztály osztályirodalma lett, figyelmen kívül hagyva a magyar társadalomban végbemenő változásokat. Schöpflin Aladár: *A magyar irodalom története a XX. században*. Bp., 1937, Grill Károly Könyvkiadóvállalata; vö. Rákai Orsolya: *A „rendetlen könyvtár.” Schöpflin Aladár kortárs irodalomtörténete*. *Irodalomismeret*, 2011, 3, 70.

A *Napkelet* főszerkesztőjének, Tormay Cécile-nek az irodalmi ízlése (ahogy erről novellái, illetve első két regénye, *Az emberek a kövek között* és *A régi ház*⁴³ tanúskodik) nem különbözött az Osvát által meghirdetett programtól: a századforduló környékén Nyugat-Európában divatos irányzatok követéséről. Sőt Tormay személyes jó kapcsolatban volt Gabriele D' Annunzióval, Hugo von Hoffmannstahlal, Anatole France-szal.⁴⁴ Ugyanerre a jelenségre hívta fel a figyelmet Szerb Antal is 1937-ben a *Nyugat*-ban megjelent nekrológiájában. Tormay Cécile-t úgy jellemezte, mint aki „nyugatos volt a szó alapvető, a Nyugat-mozgalomtól független értelmében is, a nyugati irodalomnak rajongója és követője volt; és „nyugatos” volt művészi szándékának mélyén is, a művészetéről alkotott víziójában. [...] Annak a stílusnak és stílussteremtő életérzésnek volt a hordozója, amely legmagasabb szintjét Babits Mihály fiatalkori verseiben és Kosztolányi Dezső és Tóth Árpád költészetében érte el.”⁴⁵

A főszerkesztő személye természetesen mindig rányomja a bélyegét a lap szellemiségére: bár a *Napkelet* indulásakor mint harcos nemzeti-keresztény lap definiálta önmagát, Schöpflin Aladár 1937-ben visszatekintve úgy értékelte, hogy a *Napkelet* eredeti szándéka, vagyis hogy a *Nyugat* ellenlapja legyen „utóbb meglehetősen elmosódott”, inkább az mondható el róla, hogy a „keresztény jelszó lobogója alatt járó irodalmi irányzatnak legjobb tónusú orgánuma” volt.⁴⁶ Valóban a harcoság inkább csak a folyóirat első három évét jellemezte, az 1930-as évekre pedig már nyomokban sem igen volt felfedezhető a *Napkelet*-nek a *Nyugattal* való szembenállása.

1922-ben azonban még mind a lap nevének, mind az emblémájának kiválasztásakor erősen hatott ez a harcos szellemiség. A *Napkelet* emblémája Szent Györgyöt ábrázolja, amint lándzsájával ledöfi a sárkányt. A keresztény szent alakja egyértelműen utal a lap világnézetére, a sárkány pedig hagyományosan a gonosz szimbóluma, a közelmúlt történéseit figyelembe véve ez a sárkány, amely a kereszténység ellen tör, nyilvánvalóan a „kommunizmus fenevadát” szimbolizálta számukra.⁴⁷

A folyóirat várható szellemiségét Klebelsberg Kuno 1921 nyarán Tormay *Bujdosó* könyvével, Szekfű Gyula *Három nemzedékével* és Horváth János *Aranytól*

43 *Az emberek a kövek között*. Bp. 1911, Franklin Kiadó; *A régi ház*. Bp., 1914, Singer és Wolfner.

44 Kollarits Krisztina: *Egy bujdosó író - Tormay Cécile*. Vasszilvágy, 2010, Magyar Nyugat Kiadó, 47-57.

45 Szerb Antal: Tormay Cécile. *Nyugat*, 1937, 5.

46 „Az úri középosztály urbánus szellemű orgánuma akart lenni, eredeti szándéka szerint a Nyugat ellensúlyozója, ez a szándék azonban utóbb meglehetősen elmosódott. [...] Polémia-
ra közte és a Nyugat között nem került sor, nagyjából elfogadta a Nyugat egyik fő irány-
elvét, az irodalomnak a politikai szemponttól való különválasztását.” Schöpflin Aladár i. m. 379-380.

47 A sárkányölő Szent György-embléma talán a nemzeti-keresztény gondolat védelmében a „vörös szörnyeteggel” (baloldali eszmékkel) szembeni harcos fellépésre utalt. Tóth-Barbalics i. m. 2004, 256.

Adyig című könyvének említésével jellemezte.⁴⁸ A *Napkelet* első számában két programadó cikk jelent meg: Tormay Cécile *Séta a szentmihályi parkban* és Horváth János *Új közízlés felé*. Tormay Cécile írása a lap szellemi-politikai alapjait, létrehozóinak legfontosabb célkitűzéseit mutatta be egy a Historikus, az Író, a Philosophus és a Kert Asszonya között folyó allegorikus párbeszédben. A helyszín, a szentmihályi park valós hely, Székesfehérvártól nem messze, Szentmihály-Zichyfalván található kastély parkja, ahol Zichy Rafaelné meghívására valóban többször is összegyűltek a *Napkelet* alapításában, szervezésében résztvevők, leggyakrabban Tormay Cécile és Pauler Ákos.⁴⁹ A beszélgetés szereplői: Zichy Rafaelné (a Kert Asszonya), Klebelsberg Kuno (a Historikus), Pauler Ákos (a Philosophus) és Tormay Cécile (az Író).⁵⁰

A másik programadó cikk szerzője Horváth János, a kritikai rovat vezetője. Horváth János pályájának első szakaszában arra törekedett, hogy egyrészt a nemzeti klasszicizmus szemléletvilágának kiteljesítésével új irodalomtörténeti szintézist hozzon létre, másrészt kritikusként élő kapcsolatban akart maradni a kortárs irodalommal, akár befolyásolva is annak folyamatait.⁵¹ És fontos volt számára az olvasóközönség ízlésének alakítása, befolyásolása is, amelyet a *Napkelet* révén szeretett volna megvalósítani, ahogy ezt a rovata programadó cikkében megfogalmazta: „E folyóirat szívvel-lélekkel óhajtja a akarja egy új magyar közízlés kizsendítését; a történelmi folytonosság elvét sérthetetlennek proklamálja; s bármit hozzon a jövő, irodalmi ízlésben s annak minden feltételében magyar gyökerűség s magyar közösség elvét hirdeti. [...] Legyen e folyóirat mintegy kijelölt irodalmi szerve egy újabb, egységes magyar közízlés létesülésének. [...] Szervezzék közönséget, öntudatos tényezőjét az irodalmi életnek, mely ismeri ízlése történeti tapasztalatát, s azon állva tiltja, fogadja el a korszerűt.”⁵² Lényegében ugyanez a tartalma annak a néhány sornak is, amelyben azt foglalta össze, hogy miért csatlakozott a *Napkelet*hez: a folyóirat „alapszíne kétségtelenül konzervatív, de nem a közelmúltból jól ismert buta és káros merevséggel. Magam főképp azért vagyok hajlandó belemenni, mert a magam konzervatívságával összeegyeztethetőnek tudom az irányát, s így, ha megél, remélem, hogy irodalmi ízlésben sikerül apránként egy olyan egységet létesíteni, melyben jobbfajta régi és jobbfajta új összebékélhetnek.”⁵³

48 „Én három szellemi terméket ismerek, mely a keresztény irányzatot méltóképpen kifejezésre hozta, u. m. a te Három nemzedékedet, Tormay Cécile Bujdosó könyvét és azután - persze utánaatok tisztas távolságban - Horváth János Aranytól Adyig című füzetét. Ha nem is értetek talán mindenben egyet, egy irányt képviseltek, s nevetek egy program lenne.” (Klebelsberg Kuno levele Szekfű Gyulához 1921. július 23. EKK G 628.)

49 Ld. Pauler naplójegyzetei. 1921. július 1.; 1921. augusztus 2.; 1922. július 16.; 1922. október 21.

50 Vö. Zichy Rafaelné: A hazaszeretet fáklyahordója. *Napkelet*, 1937, 5. 315.

51 Kenyeres Zoltán: *Korok, pályák, művek*. Bp., 2004, Akadémiai Kiadó, 165.

52 Horváth János: *Új közízlés felé*. *Napkelet*, 1923, 1, 88–89.

53 Horváth János levele Kodály Zoltánhoz, 1922. szeptember 24. Idézi Korompay H. János: Horváth János és Kodály Zoltán barátságának dokumentumai = *Klárások. Tanulmánykötet*

A *Napkelet* első korszaka szerkesztéstörténeti szempontból 1923–26-ig tart, amikor Horváth János segítette a főszerkesztő, Tormay Cécile munkáját. Horváth a kritikai rovata megszervezésekor főképp saját, illetve Klebelsberg személyes kapcsolataira, lényegében egy egész konzervatív tudós nemzedékre épített: Szekfű Gyula, Eckhardt Sándor, Farkas Gyula, Pauler Ákos, Rédey Tivadar, Brisits Frigyes, Pais Dezső, Tolnai Vilmos – legtöbbször egykori Eötvös-kollégista. Az újabb nemzedék tagjai is főképp az ő ismeretségi és tanítványi körükből kerültek ki. Halász Gábort hivatali főnöke, Rédey Tivadar hozta a laphoz,⁵⁴ Szentkuthy Miklóst középiskolai tanára, Vajthó László,⁵⁵ Bisztrayt szintén Horváth János ajánlotta be. A történészek közül Mályusz Elemér és Hajnal István a bécsi Collegium Hungaricum ösztöndíjasa volt 1920-ban, Török Pál pedig, aki 1926–1933 között több történeti tárgyú könyvet ismertetett a *Napkelet*-ben, Szekfű Gyula baráti köréhez tartozott.⁵⁶

A folyóirat első része a szépirodalmi művek mellett rendszeresen közölt történelmi, művészettörténeti vagy irodalomtörténeti tárgyú tanulmányokat is. Itt jelent meg például Szekfű Gyulának *A faji kérdés és a magyarság* című tanulmánya, Hekler Antal művészettörténész itáliai reneszánszszal foglalkozó írásai, Farkas Gyula, a berlini egyetem tanára pedig az elszakadt magyarság irodalmi problémáiról, illetve a kortárs német irodalom legújabb fejleményeiről tájékoztatta az olvasókat. De több tanulmányát közölték a francia irodalommal foglalkozó Eckhardt Sándornak és a nyelvész Pais Dezsőnek is. A kritikai rész, az *Elvek és művek* a frissen megjelent szépirodalmi és tudományos könyveket egyaránt szemlélte. Kritikusai között szintén előfordulnak az említett tudósok, emellett több középiskolai tanár, például Vajthó László vagy Fábrián István, illetve kezdő írók és kritikusok, mint Halász Gábor, Szerb Antal. Kezdetből a lap munkatársa volt Rédey Tivadar, illetve a Vörösmarty-kutató ciszterci szerzetes, Brisits Frigyes.

A kritikai rovat szellemiségét az első években a harcos konzervativizmus határozta meg. A nemzeti hagyományok, értékek ápolása és védelme, közönségnevelés, az irodalmi közízlés formálása – körülbelül így foglalhatnánk össze az induló *Napkelet* programját. A mandátumos költészet és egy magasabb erkölcsiség képviselője iránti igény alapján gyakran elutasították a modern irodalom „pesszimista, dekadens és erkölcstelen” szellemű részét, és jobban kedvelték a hagyományos formákat és műfajokat használó szerzőket, mint

Korompay Klára tiszteletére. Szerkesztette: Csiszár Gábor és Darvas Anikó. Budapest, 2011, Magyar nyelvtörténeti, szociolingvisztikai, dialektológiai tanszék, 19.

54 Bisztray Gyula: Közös fórumok. Szekfű Gyula és Szerb Antal = Wagner Tibor (szerk.): *Szerb Antal emlékezete.* Bp., 2002, Kairosz Kiadó, 132, illetve Mikó Krisztina vélekedése szerint Horváth János. (Mikó Krisztina: *Halász Gábor.* Bp., 1995, Balassi Kiadó, 40.)

55 Szentkuthy Miklós: *Frivolitások és hitvallások.* Bp., 1988, Magvető Kiadó, 248.

56 Ujváry Gábor. Kultúrfölény és neonacionalizmus. = Kollarits Krisztina (szerk.): *Tormay Cécile-emlékkonferencia.* Bp., 2013, MMA, 162. MMA konferenciafüzetek 4.

a kísérletező újítókat. 1927-től ez a szigor enyhülni látszik: ekkortájt történt meg Ady Endre költészetének – legalább részbeni – elfogadása is konzervatív részről. Kezdetből színvonalas volt a *Napkelet* Szemle rovata, amely főképp színházi bemutatókról, koncertekről és kiállításokról adott hírt, esetenként egy-egy külföldi íróval vagy jelenséggel foglalkozott, külföldi és belföldi folyóiratokból tallózott. Az itt megjelenő írásokat olyan szakemberek, mint Galamb Sándor színikritikus, dramaturg, illetve Papp Viktor zenetörténész jegyezték.

A *Napkelet* indulásakor a *Nyugat* alternatívája szeretett volna lenni, vezetősége azt remélte, hogy magukhoz vonzhatják a *Nyugat* legszínvonalasabb szerzőit: elsősorban Babits Mihályra, Kosztolányi Dezsőre, Tóth Árpádra, Schöpflin Aladárra számítottak. Mint tudjuk, hiába.⁵⁷ Ugyanakkor kezdetből fontosnak tartották azt is, hogy teret adjanak a fiatal, induló tehetségeknek, illetve az elcsatolt területek íróinak, ezen a területen a lapnak elévülhetetlen érdemei vannak: már akkor közölték Reményik Sándor, Áprily Lajos, Berde Mária verseit, amikor nevük még alig-alig volt ismert Budapesten, állandó munkatársa volt a *Napkelet*nek Németh László a *Tanu* megindításáig, itt jelentek meg Szentkuthy Miklós, Ottlik Géza, Szerb Antal első írásai, de feltűnt a lapban Kodolányi János és Várkonyi Nándor neve is.

A folytatásokban közölt regények és a novellák kiválasztásakor a szerkesztőknek különösen tekintettel kellett lenniük a szélesebb olvasóközönség, köztük a MANSZ-tagok igényeire. Nyilvánvalóan nem véletlen, hogy a népszerű Komáromi János *Zúg a fenyves* című háborús-szerelmi regényének közlésével indították a lapot.⁵⁸ Az első években a folytatásokban közölt regények inkább a lektúr kategóriájába sorolhatók: Komáromi könyvét Vida Péter *Éjszakára virradat* című regénye követte,⁵⁹ az 1924–1925-ös évfolyamban Szilárd János *Ha a szerelem meghal*,⁶⁰ illetve Szederkényi Anna *Lerombolt fészek* című írása jelent meg.⁶¹ Magasabb irodalmi színvonalat képviselt Berde Mária *Télutó*, illetve Gyallay Domokos *Vaskenyéren* című műve, előbbi az *Ellenzék* 1925. évi regény pályázatának egyik nyertese volt.⁶² A következő regény szerzője ismét egy nép-

57 Horváth János levele Szekfű Gyulának, 1923. február 10. EKK G 628.

58 Komáromi János: *Zúg a fenyves*. *Napkelet*, 1923, 5–12, 104–119, 193–216, 289–298, 401–412, 497–515 (6 folytatás).

59 Vida Péter: *Éjszakára virradat*. *Napkelet*, 1923, 707–721, 821–828, 909–924, 1924. 1. 9–24, 113–126, 209–232, 305–320, 401–408 (8 folytatás).

60 Szilárd János. *Ha a szerelem meghal*. *Napkelet*, 1924, 2. 193–209, 289–300, 390–409, 1925. 1. 30–42, 111–119, 214–226, 318–334, 415–423.

61 Szederkényi Anna: *Lerombolt fészek*. *Napkelet*, 1925, 2. 1–28, 97–117.

62 Berde Mária: *Télutó*. *Napkelet*, 1925, 2. 318–331, 409–417; Gyallay Domokos. *Vaskenyéren*. *Napkelet*, 1926. 97–109, 197–218, 308–316, 393–414, 545–554, 626–656.

Kuncz Aladár az *Ellenzék*ben először 1923 novemberében hirdetett pályázatot történelmi regényre és elbeszélésre. Az I. díjat Nyirő József *Rapsonné rózsája* című írása nyerte el. A második, 1925-ös pályázaton pedig Berde Mária *Télutó* és Sipos Domokos *Vajúdó idők küszöbén* című írása nyert.

szerű író volt, Surányi Miklóstól közölték *A csodavárók* című regényét.⁶³ Tormay levelezéséből egyértelműen kiderül, hogy a szerkesztő maga sem volt feltétlenül elégedett a *Napkelet* által közölt regények színvonalával, de a regények kiválasztásánál nem csak az irodalmi értékre kellett tekintettel lenniük.⁶⁴

A 1920-as évek munkatársi gárdája

A *Napkelet* első évfolyamaiban gyakran megjelenik a lap állandó munkatársainak felsorolása a lap borítóján. Eszerint az 1920-as években az állandó munkatársai közé tartozott: Áprily Lajos, Bardócz Árpád, Baros Gyula, Bartóky József, Berde Mária, Brisits Frigyes, Dallos Sándor, Domanovszky Sándor, Dóczy Jenő, Eckhart Ferenc, Eckhardt Sándor, Erdélyi József, Farkas Gyula, Galamb Sándor, Gulyás Sándor, Gyallay Domokos, Hajnal István, Halász Gábor, Hartmann János, Hekler Antal, Herczeg Ferenc, Hóman Bálint, Huszti József, Jókay Lajos, Kacsó Sándor, Kastner Jenő, Kodály Zoltán, Komáromi János, Kornis Gyula, Kuncz Aladár, Makkai Sándor, Mécs László, Németh László, Oláh György, Pais Dezső, Pauler Ákos, Papp Viktor, P. Gulácsy Irén, Reményik Sándor, Rédey Tivadar, Rozványi Vilmos, Sík Sándor, Surányi Miklós, Szekfű Gyula, (Szentmihályiné) Szabó Mária, Szederkényi Anna, Szinnyi Ferenc, Tamási Áron, Tolnai Vilmos, Torday Emil, Vajthó László, Vargha Gyula, Vida Péter, vitnyédi Németh István, Walter Gyula, Zilahy Lajos, Zsigmond Ferenc.

A *Napkelet* legfőbb problémája az 1920-as években az volt, hogy nehezen találta meg a szellemiségéhez illő színvonalas szépírói gárdát. A tehetséges pályakezdő fiatalok és az erdélyi írók felkarolásával azonban lassanként sikerült a folyóirat szépirodalmi részének színvonalát a kezdettől igényes kritikai rész nivójára felhozni, s az 1930-as évekre már a hazai irodalmi élet elfogadott és jelentős orgánumává vált.

Tormay lényegében kihozott mindent, amit csak lehetett, egy olyan lapból, amit az 1920-as években a közvélemény „kurzuslapként” könyvelt el. Jó szemmel ismerte fel a tehetségeket, bizonyos keretek között nyitott volt az új kezdeményezésekre, melynek eredménye aztán főképp az 1930-as években mutatkozott meg, amikor egy olyan fiatal nemzedék lépett fel, amelynek már más volt a viszonya a baloldalisághoz és liberalizmushoz, mint az előző nemzedékeknek.

63 Surányi Miklós: *A csodavárók*. *Napkelet*, 1926, 703–716, 797–810, 889–901, 1927, 1–15, 97–109, 242–257, 336–347, 414–425.

64 „Gyallay regényét elolvastam. [...] Bár nem tökéletes regény, jobb, mint előző regényeink. Jelenleg Szabó Mária művét olvasom. [...] Érdekes, figyelemre méltó tehetség! [...] Sok örömöm telik benne, hogy most igazi tehetségre bukkantunk. A nagy közönség is értékelni fogja Szabó Mária írását. [...] azt hiszem, hozhatjuk a folyóiratban is, a könyvtárban is.” (Tormay Cécile levele Hegedüs Istvánnak 1925. október 26. MTA Kk. Ms 1222/41.)

A *Napkelet* munkatársai az 1930-as években

A *Napkelet* 1930-as évekbeli megújításában kulcsszerep jutott Németh Antalnak, a Nemzeti Színház későbbi igazgatójának. Németh Antal 1921–25 között a budapesti egyetem hallgatója volt: esztétikai, irodalomtörténeti és pszichológiai előadásokat látogatott, míg végül érdeklődése végképp a színház felé fordult. Tanárai Négyesy László, Horváth János és Hekler Antal nagyra becsülték, Négyesy ajánlására lett 1928-ban a berlini egyetem ösztöndíjasa, s Hekler Antal révén ugyanettől az évtől a *Napkelet* munkatársa. Az Elvek és Művek rovatba elsősorban színházi és film témájú cikkeket küldött Berlinből, majd Szegedről. 1933 márciusában vette át a lapnál a szerkesztői feladatokat.

1933–34 folyamán a folyóirat jelentős tartalmi és szerkezeti változásokon ment át. A Szemle teljesen átalakult: egyrészt az által, hogy az eddig is közölt zenei, képzőművészeti és színházi tárgyú kritikákat ezentúl önálló rovatokban adták közre, Prahács Margit, Genthon István, illetve Rédey Tivadar szerkesztésében, másrészt új rovatokkal is bővült. Februárban indult meg a Külföldi Krónika, mely világirodalmi aktualitásokkal foglalkozott, egyre nagyobb teret adva benne Hamvas Bélának, májusban a Gép-művészet, vagyis a rádióval és filmmel foglalkozó rész, mely Németh Antal kedvenc területe volt a színház mellett, decemberben Katona Jenő szerkesztésében A hónap szellemi élete, amelyben a szellemtörténet körüli vitáról, a *Szegedi Fiatalok Művelődési Kollégiumáról* vagy Ady utóéletéről egyaránt szó esett. A színvonalas irodalomkritikái mellett a szakirodalom külön kiemeli, hogy a *Napkelet* színházkritikai és filmelméleti írásai mind témájukban, mind szemléletmódjukban kifejezetten modernnek, a korban úttörő jelentőségűnek tekinthetők.⁶⁵

A szépirodalmi részben újítást jelentett a külföldi, kortárs novellák közlése, (többek között Frank Harrys, James Joyce, H. D. Lawrence, az 1932-ben Nobel-díjjal kitüntetett John Galsworthy írásai), illetve 1933 márciusától a réz- és famszvet illusztrációk (Szőnyi István, Buday György, Fáy Dezső, Molnár C. Pál munkái). 1934-től a folytatásos regény melléklet formájában jelent meg.

Németh Antal nagy érdeme, hogy az 1930-as években induló fiatalok közül sokakat meg tudott szerezni a *Napkelet* számára. 1933 májusában leutazott Szegedre, ahol találkozott Szabó Zoltánnal és Buday Györggyel azzal a céllal, hogy meghívja a *Napkelethez* a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma köré csopor-

65 Vö. Mándl Erika: A *Napkelet* és a művészetkritika. Kapcsolódás a korszak meghatározó esztétikátörténeti irányzataihoz. *Magyar Könyvszemle*, 2007, 4, 468–487.

„Ugyanakkor különösen a művészettudományok területén a *Napkelet* is úttörő szerepet játszott olyan új keletű tudományágak fogalomrendszerének, korszerű beszédmódjának kialakításában, mint pl. a színháztudomány, filmelmélet stb. Tehát az előzmények hiánya teremtette meg a lehetőséget a *Napkelet* számára is, hogy e konzervatív folyóiratban modern né válhasson a művészettudomány tárgykörébe tartozó írások hangvétele. Ilyen értelemben – bizonyos rovataiban s egy-egy tehetséges rovatvezetőnek köszönhetően – ugyanúgy újító folyóiratnak számított, mint a szabadelvű ellenzék vezető orgánuma, amelynek palettája ugyan szélesebb volt, de bizonyos tárgykörökben a felszínen maradt.”

tosuló tehetségeket. Budayék révén került kapcsolatba Ortutay Gyulával és Boldizsár Ivánnal is. Szintén Németh Antal szervező munkájának köszönhetően került a laphoz Baktay Ervin Ázsia-kutató, Bartha Dénes zenetudós, Dénes Tibor irodalomtörténész, Katona Jenő, a *Korunk Szava* későbbi szerkesztője, Gogolák Lajos történész, Szekfű Gyula tanársegédje, a *Magyar Szemle* állandó munkatársa, Juhász Vilmos kultúrtörténész, Pukánszky Kádár Jolán színháztörténész, Márchis György, a pesti egyetem svéd lektora, Kolozsvári Grandpierre Emil, Dékány András, Rónay György, Thurzó Gábor, Possonyi László. De rendszeresen jelentek meg a lapban írásai Sötér Istvánnak, Kozocsa Sándornak, Molnár Katának, Jékely Zoltánnak, Képes Gézának is. És a *Napkelet*ben jelentek meg a tizenkilenc éves Ottlik Géza első (igaz, később megtagadott) novellapróbálkozásai is: az *Apró írások* és az *Egyedül*.⁶⁶

1935-ben Németh Antal utódjának a *Magyar Irodalmi Társaság* vezetősége Kállay Miklóst választotta több okból is. Kállay a *Nemzeti Újságnál* az elmúlt években elegendő szerkesztői gyakorlatra tett szert, emellett maga is író, több sikeres regény és színdarab szerzője, 1927 óta a *Napkelet* munkatársa. A folyóirat szerkesztői feladatait az 1935/5. számtól vette át, s lényegében a Németh Antal által megkezdett hagyományt folytatta: továbbra is helyet adott a lapban a fiataloknak, a magyar irodalom mellett nagyobb teret engedett a külföldi szépirodalomnak, illetve az ezzel foglalkozó ismertetéseknek, kritikáknak. A lap népszerűsítése céljából az ő szerkesztősége idején is tartottak néhány *Napkelet*-estet. 1936. november 21-én a Zeneakadémián például Reményik Sándor, Rédey Tivadar mellett Molnár Kata, Nagy Méda, Thurzó Gábor, Mihály László léptek fel, de sor került ilyen szereplésre 1938 márciusában a Horthy Kollégiumban is. A lap beosztása 1935–36 során változatlan maradt (Szépirodalmi rész, Elvek és Művek, Tudományos irodalom, Szemle, Külföldi Krónika), 1937-ben két új rovat jelent meg: A magyar szellem viláfgorgalma és A nap visszhangja. Míg az előbbi a magyar kultúra külföldi szereplését ismertette, addig a másik polemikus jellegű volt: a szerzők Mme Sans-gene, Tüske, Sajtójárőr és Viator álnév alatt figurázták ki a kulturális vagy a közélet egyes jelenségeit.

A *Napkelet*nek az 1930-as években betöltött jelentős szerepét mutatja az is, hogy az 1920-as években indult és az 1930-as években fellépő két nemzedék vitájának egy része épp a *Napkelet* hasábjain folyt. Szerb Antal vitaindító cikke *Nyugat* 1938/10. számában jelent meg, ebben saját nemzedéke nevében szól a fiatalokhoz. Elismeri tehetségüket, de hiányolja belőlük „a dac, a szekta, a jelszó, a révület, a mánia” meglétét, mely nélkül új nemzedék szerinte elképzelhetetlen. Szerb cikkére hozzászólások egész sora érkezett: Rónay György a *Magyar Kultúrában* válaszolt, Thurzó Gábor, Sötér István, Mátrai László a *Napkelet*ben írták meg véleményüket.⁶⁷ Olajat öntött a tűzre Fábíán István *Magyar Szemle*-beli

66 Apró írások. *Napkelet*, 1931, 5, 415–19; Egyedül. *Napkelet*, 1931, 8, 710–13.

67 Rónay György: Egy nemzedék nevében. *Magyar Kultúra*, 1938, 261; Thurzó Gábor: Klasszicizmus. *Napkelet*, 1939, 297; Sötér István: A legújabb nemzedék talányos arca. *Napkelet*, 1939, 304; Mátrai László: Proust után. *Napkelet*, 1939, 301.

cikke, mely az eddigi vitában kifejtett álláspontokat igyekezett összefoglalni, de ez nem sikerült neki anélkül, hogy a fiatalok sértve ne érezték volna magukat. Nyilván hozzájárult ehhez a szerencsétlen címadás is: *Irodalmi csetepaté*.⁶⁸ Noha a vita teljes egészében nem a *Napkelet*-ben zajlott, a részt vevő fiatalok: az ekkoriban huszonöt év körüli Rónay György, Thurzó Gábor, Sötér István, Lovass Gyula valamennyien rendszeresen publikáltak a *Napkelet*-ben.⁶⁹

1937 áprilisában meghalt Tormay Cécile, a *Napkelet* főszerkesztője Kállay Miklós lett. A lap 1939-től kisebb alakúvá vált, egy szám 96 oldalból állt, de fénykép-mellékleteket is tartalmazott. Az 1940-es évfolyam számait lapozva szembetűnő, hogy minden számnak más a terjedelme.⁷⁰ Ez már a folyóirat végnapjait jelezte, majd az 1940. augusztusi számmal megszűnt. Talán igaza lehetett az Athenaeum Kiadó igazgatójának, miszerint a *Napkelet* utolsó hónapjaiban már „egészen el-sorvadt állapotban csak tengette életét”, tovább fenntartani nem volt érdemes.⁷¹ Mindenesetre a *Magyar Irodalmi Társaság* eladta a *Napkelet*-et az Athenaeumnak, amely visszaadta a folyóirat lapengedélyét a minisztériumnak, ugyanis csak ezzel a feltétellel kaphatott saját tervbe vett lapjának, a *Híd*-nek a megindítására engedélyt.

A *Híd* (1940–1944) főszerkesztője Zilahy Lajos lett, szerkesztője Kállay Miklós, aki a *Napkelet* előfizetőinek írt levelében a *Hídat* mint a *Napkelet* folytatását népszerűsítette, s ez szerepelt a *Híd* első számában, illetve több adattárban is. A folytonosságot azonban inkább csak Kállay Miklós és néhány régi *Napkelet*-szerző jelentette. A *Híd* képes hetilap volt, amely egy-egy novella, vers vagy színházi kritika mellett keresztretjvényt, recepteket és a legújabb divatot bemutató fotókat is közölt. Utolsó száma 1944 szeptemberében jelent meg.⁷²

Ha pontos képet akarunk kapni a két világháború közötti magyar irodalmi életről, a *Napkelet* elemző feldolgozása elengedhetetlen feladat. A folyóirat fennállásának tizenhét éve alatt komoly értékekkel gazdagította irodalmunkat, amelynek bemutatását fogja szolgálni egy reményeink szerint hamarosan megjelenő *Napkelet* antológia is.

68 Fábíán István: *Irodalmi csetepaté*. *Magyar Szemle*, 1939, 1, 72–77.

69 Rónay Györgynek (1913–1978) 46, Thurzó Gábornak (1912–1979) 54, Lovass Gyulának (1914–1983) 14, Sötér Istvánnak (1913–1988) 11 írása jelent meg a lapban.

70 Míg a januári szám 80 oldalas volt, februárban csak 48, márciusban 46, áprilisban 60, májusban 44, júniusban 94, augusztusban 62 oldalból állt a lapszám.

71 Jellen Gusztáv vezérigazgató szavai. Az Athenaeum Igazgatóságának tanácsi jegyzőkönyvei, 1940. július 29. Magyar Nemzeti Levéltár (MOL) Z 723.

72 Vö. Kiss István i. m. 188: Zichy Rafaelné figyelemmel kísérte a *Híd* további működését, ezt bizonyítja az is, hogy később, amikor szükség volt rá, anyagilag is támogatta. A kéthetente megjelenő lap ugyanis ráfizetésesnek bizonyult, ezért az Athenaeum Kiadó egyes vezetői már megszüntetését fontolgatták, amikor Zilahy 1941 májusában egy Korlátolt Felelősségű Társaság alapítását javasolta. Ebben az Athenaeum 2000 pengővel, Zilahy, Kállay Miklós, Mihályfi Ernő, Móricz Zsigmond, Féja Géza, Németh László, Tamási Áron és gr. Zichy Rafaelné 1000-1000 pengővel lépett be.